حکومەتی هەرێمی کوردستان

وەزارەتی پلاندانان

بەرێوەبەرایەتی گشتی پلاندانانی ستراتیجی

بەرێوەبەرایەتی پلاندانانی ئابووری

`

داهاتی تاکەکەس لە هەرێمی کوردستان و عێراق

بەشی دووەم

احمد عبدالرحمن خضر

2009

داهاتی تاك و خێزان لە هەرێمی کوردستان وعێراق

بەشی دوەم:

سەرەتا :

لە گرفتە گەورەکانی هەرێمی کوردستان لە رابردوودا هەتا ئێستاش نەبونی سیستەمێکی زانیاری و ئامار بوە لەسەر کۆی ژیانی کۆمەڵگا.

لە بواری ئابوریشدا بونی سیستەمێکی زانیاری تەواوکار لەسەر داهات و خەرجی و بەرهەمهێنان و باجەکان گرینگترین پێداویستیەکانی ئەم قۆناغەیە لە پێناو زیادکردنی وەبەرهێنان و دانانی پلانێکی ستراتیجی سەرکەوتوو لە هەرێمی کوردستاندا.

لەو راستیەوە ئێمە راپۆرتە زانستیەکان لەسەر نیشاندەرە ئابوریەکان بۆ رای گشتی دەخەینە روو.

لەو بابەتانەی کە ئابوریناسان هاوڕان لەسەری، ئەوەیە کە زیادبونی بەرهەمهێنان بەدوای ئەودا زیادبونی داهات ناوەڕۆکی راستەقینەی هەر پرۆسەیەکی پەرەپێدانەو بنەرەتە مادیەکەشیەتی.

هەر پرۆسەیەکی پەرەپێدان کە هاوکۆکە لەگەڵ دابەشکردنێکی دادگەرانە بۆ ئەو بەرهەم وداهاتە، ئەوە دەسەبەری زیادبونی تێکراکانی دەسهاتی تاك و زیادبونی خۆشگوزەرانی ئابوری و کۆمەلآیەتییە لە کۆمەڵگادا. ***باشترین تەوەرەێك بۆ رێکخستنی ژیان و بەرزکردنەوەی داهاتی تاك لە هەرێمی کوردستاندا لەسایەی ئەو***

ئاڵۆزیەی لە جیهانی نوێدا هەیە بریتیە لە تەوەری تەکنەلۆجیاو پیشەسازی.

هیوای ئێمە وەخەونەکانمان هەرێمی کوردستانێکی بەهێزو گەشەکردوە کە کار و بەرهەمهێنانی تێدابێت تا ئەو ئاستەی رۆڵەکانمان بە خاوەنی کەرامەتەوە لە ژیانێکی کامەراندا بژیین. لەبەرئەوە تاکە یەك رێگا لەبەردەممانداية ئەویش باش مامەڵە کردنە لەگەڵ پیشەسازی و دروستکردنی کەرتێکی پیشەسازی بەهێزە لە کوردستاندا لە رێگای سیاسەتێکی پیشەسازی و کشتوکاڵی و بازرگانی وبانکی و پێشخستنی کەرتە ئابوریەکانی ترەوە چونکە ئەگەر پێشکەوتنی پیشەسازی پێشکەوتنی کەرتە ئابوریەکانی تریشی لەگەڵ نەبێت ئەوە جۆرێکە لە پێشکەوتنی سەرەتانی دروستدەبێت کە کەرتێك پێشکەوێت لە غیابی کەرتەکانی تردا. لەو سۆنگەوە یەکێك لە گرنگترین کارەکانی حکومەتی هەرێم دروستکردن وبەرەوپێشبردنی ژێرخانی ئابوری و پەیکەری دامەزراوەیی وکۆمەلأیەتییە لەپێناو پەرەپێدانی بەرهەمهێنان و پیشەسازی نیشتیمانی لە هەرێمی کوردستاندا. تاوەکوو بتوانرێت تێکرای داهاتی تاکی کوردستانی و ئاستی خۆشگوزەرانی بەرزبکرێتەوە.

تەوەرەی یەکەم:

دابەشبونی خێزانەکان بە پێی کۆمەڵەکانی داهاتی مانگانەی تاک.

زۆربەی جار پێناسەی داهات دەکرێت لەسەر بنەمای بەکاربردن و سامان. بەومانایەی بەهای کۆی ئەو شمەك وخزمەنگوزاریانەیە کە دەکرێت خیزانەکان یاخود تاکەکان بیکڕن. داهات ئەوە دەگرێتەوە کە تاك بەدەستی دەهێنێت لە ڕێگەی کارەکەیەوە یاخود خاوەنداریێتیەکەیەوە، وەهەندێکی تایبەت دەکات بۆ بەکاربردن (خەرجی لەسەر شمەك وخزمەتگوزاریەکان) ئەوەشی دەمێنێتەوە پاشەکەوتی دەکات، هەرکاتێك ئەوبەشەی تایبەتە بەپاشەکەوت زیاتربوو ئەوە مانای ئەوەیە کە پێداویستیەکانی تاك پڕکراونەتەوە بەرێژەیەکی گەورەتر، ئەوانە دەچنە ریزی ئاست بەرزەکان، وەئەمەش ڕێگایان بۆ دەکاتەوە بۆئەوەی شوێن جۆرە بەکاربرنێکی باش بکەون، ئەم چینە باوەریان وایە کە چێژوەرگرن لە زۆرینەی شمەك وخزمەتگوزاریەکان، وەرێژەی گەورە لەخەرجیەکانیان تایبەتە بە بەشمەکی کەمالی و خۆشەکیەوە ([illegible]). لەسەر حسابی شمەکە پێویستەکان (الضرورية).

خشتەی ژمارە (1) دابەشبونی خێزان بە پێی کۆمەڵەکانی داهاتی مانگانەی تاك (دینار بەهەزاران).

ئاستی رونکردنەوە	کوردستان	بەغدا	پارێزگاکانی تر
کەمتر لە 60	9.8	5.4	16.4
60 کەمتر لە 80	8.4	9.2	14.1
80 کەمترلە 100	8.9	14.6	13.4
100 کەمترلە 120	8.1	15	12.4
120 کەمترلە 140	8.3	10.1	9.7
140 کەمترلە 160	7.3	12.5	8.1
160 کەمترلە 180	6.6	7.2	5.7
180 – کەمترلە 200	6.1	5.7	4.2
200 – کەمتر لە 300	17.4	13	10.3
300 – کەمترلە 400	8.1	3.5	3
400 زیاتر	10.9	3.9	2.8
سەرجەم	100	100	100

لەخشتەی ژمارە یەکدا وردەکاریەکانی دابەشبونی داهاتی تاك رونکراوەتەوە لە هەرێمی کوردستان و بەغداو پارێزگاکانی تری عێراق، ئەوەی تێبینی دەکرێت لە 27.1٪ دانیشتوانی هەرێمی کوردستان داهاتی مانگانەیان لە 100,000 کەمترە ئەم رێژەیە لە بەغدا 29.2٪ وەلە پارێزگاکانی تری عێراق 43.9٪. وەرێژەی لە 10.9٪ تێکڕای هاولاَتیانی هەرێمی کوردستان داهاتی مانگانەیان لە 400,000 دینار زیاترە بەلام ئەم رێژەیە لە بەغدا لە 3.9٪ وە لەپارێزگاکانی تری عێراق لە 2.8٪ ە، وە رێژەی ئەوانەی داهاتی مانگانەیان لەنێوان 300,000 بۆ 400,000 دینارە لە هەرێمی کوردستان لە 10.9٪ وە لە بەغدا لە 3.9٪ وەلە پارێزگاکانی تری عێراق لە 2.8٪. ئەم بەرزی رێژەی داهات نزمەکان لە عێراقدا دەگەرێتەوە بۆ سێبەری تاریکی سی و یەك سالَی رژێمی بەعس بەسەر ئابوری و کۆمەلَگای عێراقیدا و پەککەوتنی کەرتە ئابوریەکان و نەبونی بنەمایەکی بەهێزی بەرهەمهێنان و وەهەروەها زۆرینەی بودجەی عێراقیش بۆ وەبەرهێنان ناروات بەتایبەت وەبەرهێنان بۆ بواری پێکهێنەری سەرمایە (تكوين الرأسمال)، ئەمە وایکردوە ژینگەیەکی خراپی ئابوری دروستبێت لە عێراقدا. لە نێوانی هەرێمی کوردستان و پارێزگاکانی تری عێراقیشدا جیاوازیەکی بەرچاو دەبینرێت بەوەی کە رێژەی داهات نزمەکان ئەوانەی داهاتیان لە 100,000 دینار کەمترە لە هەرێمی کوردستان کەمترە بەراورد بەپارێزگاکانی تری عێراق ئەمەش بۆ ئەو پێشکەوتنە رێژەییە

دەگەڕێتەوە کەلەهەرێمی کوردستاندا هەیە، وەهەروەها باری جێگیری ئاسایش لە هەرێمدا زەمینەیەکی باشی دروستکردوە بۆ فراوانبونی بزوتنەوەی بازرگانی و وەبەرهێنان، ئەمەش کاری کردۆتە سەر بەرزکردنەوەی تێکرای داهاتی تاکەکەس لە هەرێمی کوردستان، وە ڕێژەی داهات بەرزەکان دەبێنین **لە 36.4٪ هاولاتیانی هەرێمی کوردستان داهاتی مانگانەیان لە 200,000 دینار زیاترە بەلام لە بەغدا ئەم ڕێژەیە 20.4٪ وە لە پارێزگاکانی تری عێراقدا ڕێژەکە لە16.1٪** .

ئەم ژمارەو نیشاندەرانە ڕاستیەکمان بۆ دەخەنەروو کە **ئارەستەی ژینگەی ئابوری هەرێم ئەگەر بە شێوەیەکی زانستی و پلانڕێژیەوە مامەڵەی لەگەڵ بکرێت دەتوانێت باشتر لە پارێزگاکانی تری عێراق بزوتنەوەی چالاکیە ئابوریەکانی تێدا فراوانبکرێت، چونکە توانای دروستبونی بازاری گەورەتر لەهەرێمی کوردستاندا زیاترە بەراورد بە پارێزگاکانی تری عێراق،** بەهۆی بەرزتربونی ناوەندی داهاتی تاکەکەس و توانای شتکڕینی هاولاتیانی هەرێمی کوردستان کە ئەمەش پاڵپشتە بۆ دروستکردنی خواستێکی هەموەکی (الطلب الكلی) گەورەتر لە سەر کالاو خزمەتگوزاریەکان لە بازاردا.

تەوەرەی دوەم:

دابەشبونی خێزانەکان بە پێی کۆمەڵەکانی داهاتی مانگانەی خێزان.

خشتەی ژمارە (2) دابەشبونی خێزان بە پێی کۆمەڵەکانی داهاتی مانگانەی خێزان (دینار بەهەزاران)

ئاستی رونکردنەوە	کوردستان	بەغدا	پارێزگاکانی تر
کەمتر لە 400	15.8	11.2	17.6
400 کەمتر لە 500	6.8	8.7	10.9
500کەمترلە 600	8.8	14	11.8
600 کەمترلە 700	8.3	10.8	9.4
700 کەمترلە 800	7	11.6	8.6
800 کەمترلە 900	5.4	10	7
900 کەمترلە 1000	4.7	6.6	6.1
1000 کەمترلە 1200	10	8	8.8
1200 کەمتر لە 1500	11.3	7.5	8
1500 کەمترلە 2000	9.8	6.9	6.2
2000 زیاتر	12.2	4.8	5.6
سەرجەم	100	100	100

لەخشتەی ژمارە دوودا دابەشبونی داهاتی مانگانەی خێزانەکان لە هەرێمی کوردستان و بەغداو پارێزگاکانی تری عێراقدا خراوەتەڕوو، دەبێنین لە 31.4٪ خێزانەکانی هەرێمی کوردستان داهاتی مانگانەیان لە 600,000 دینار کەمترە ئەم رێژە لە بەغدا 34.3٪ وە لە پارێزگاکانی تری عێراق رێژەکە لە 40.3٪، ئەگەر رێژەی داهاتەکە بەرزبکەینەوە بۆ یەك ملیۆن دەبێنین لە 56.8٪ خێزانەکان لە هەرێمی کوردستان داهاتی مانگانەیان لە 1000,000 دینار کەمترە وە ئەم رێژە لە بەغدا 73.9٪ وەلە پارێزگاکانی تری عێراق رێژەکە 71.4٪ . ئەم نیشاندەرانە ئەوەمان پێدەڵێن کە رێژەی ئەوانەی لە مانگێکدا کەمتر لە یەك ملیۆن داهاتیانە لە هەرێمی کوردستاندا کەمترە وبەراورد بە بەغدا و پارێزگاکانی تری عێراق دەبێنین ئەو رێژە لە هەرێم لە 56.8 بەلام لە بەغدا زۆر زیاترە کە لە 73.9 وە لەپارێزگاکانی تری عێراق لە 71.4٪. لەژێر رۆشنایی ئەم ژمارانەدا دەبێنین جیاوازیەکی بەرچاو هەیە لەنێوان هەرێمی کوردستان و بەغداو پارێزگاکانی تری عێراق، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەرێتەوە کەهەلەکانی بەدەسهێنانی داهات لە هەرێمی کوردستاندا زیاترن بە ناوچەکانی تری عێراق، وەسەبارەت بە داهات بەرزەکان دەبێنین لە 12.2٪ خێزانەکانی هەرێم داهانی مانگانەیان لە 2000,000 دینار زیاترە ئەم رێژە لە بەغدا 4.8٪ وە لەپارێزگاکانی تری عێراق لە 5.6٪،

وه له 43.2٪ **خێزانەکانی هەرێمی کوردستان داهاتی مانگانەیان له 1000,000 دینار زیاتره ئەم ڕێژه له بەغدا 26.1٪ وەله پارێزگاکانی تری عێراق له 28.6٪**. له ڕوانگەی ئەم ژمارانەوە دەتوانین ئەوە بڵێین که **ڕێژەی خێزانه داهات بەرزەکان له هەرێمی کوردستاندا نزیکەی دوو بەقەدەر بەغداو پارێزگاکانی تری عێراقه.** بەشێوەیەکی گشتی هەرێمی کوردستان بەراورد به ناوچەکانی تری عێراق له روی ئاستی داهاتی تاك و خێزانەوە له دۆخێکی باشتردایه، تایبەتمەندی هەرێم راستیەکی ئاشکرایه بەپێی نیشاندەرەکانی تایبەت بەداهاتی تاك و خێزان، ئەمەش دەگەرێتەوە بۆ زەمینه لەبارەکەی هەرێم لەبابەت فراوانبونی چالاکی بازرگانی و بزوتنەوەی چالاکیەکانی بازار له هەرێمی کوردستاندا، هەمیشەکات جێگیری باری ئاسایش لەهەرکۆمەڵگایەکدا مەرجی یەکەمی سەرکەوتنی هەر قۆناغێکی پێشکەوتن وپەرەپێدانه، له کوردستاندا ئەم مەرجه هەیه بەرێژەیەکی زۆرباشتر بەراورد به بەغدا و پارێزگاکانی تری عێراق، وەهەروەها هەندێك لەوەبەرهێنانی بیانی پێش ناوچەکانی تری عێراق هاتۆته کوردستان، به هۆی بونی دۆخێکی باشتری وەبەرهێنان لەنمونەی بونی یاسای وەبەرهێنان و حاڵەتی ئەمنیەوە له هەرێمی کوردستان بەراورد بەناوچەکانی تری عێراق.